

Tehetségfejlesztés lehetőségei az ifjúságpolitikában

© **DOBÓ Marianna**
Eszterházy Károly Főiskola, Eger
domar@ektf.hu

A jelenkor egyik legfontosabb kihívása a tehetségek felismerése, támogatása és fejlesztése (Aljughaiman, 2010). A kivételes képesség azonban egyszerre jelenthet az egyén számára áldást és terhet, ugyanis optimális esetekben a felismert tehetség fejleszthető, ellenkező esetben akár számos, súlyos betegség tüneteit is okozhatja. A tehetséges gyermekek gyakran aszociális tulajdonságokkal bírnak, különleges képességeik miatt a különállásuk erős, közösségi életbe történő bekapcsolásuk nehéz.

Az ifjúságkutatások központi kérdése, hogy milyen mértékben tud ez a generáció csoportjának önállóságot kivívni a mindennapi életben, a kultúrában, a társadalmi és politikai-közéleti érvényesülések terén. A kutatások eredményei mutatják a felnövekvő nemzedékek folyamatos átalakulását, egy újfajta viszonyulást az oktatáshoz, a foglalkoztatáshoz, a társadalmi környezethez (Szabó & Bauer, 2004, 2008). Nehézséget jelent a fiatalok számára az a társadalmi tény is, hogy a közösségi kapcsolatok eszközei változtak, és az információs társadalom térhódításának következtében virtuálissá váltak.

A tanulmányban az oktatási és kutatási tapasztalataimra építve a következő területeket kívánom bemutatni:

- Melyek a tehetségfejlesztés társadalmi alapjai, aspektusai a helyi társadalmi / közösségi szinteken. E téma kapcsán célokom a szülők, tanárok, kortársak tevékenységeinek, katalizátori hatásainak feltárása a tehetség-felismerés és – támogatás *kései* (ifjúkori) szakaszában.
- Fontosnak tartom az oktatási rendszerben megjelenő gyakorlatok bemutatását, foglalkozni kívánok azzal, hogy milyen sajátosságokat hordoznak az iskolai tehetségfejlesztő programok. Külön figyelmet szentelek az oktatástechnológiai módszereknek az oktatáson kívüli és azon túli felhasználási, adaptálási lehetőségeivel.

A tanulmány készítése során a szakirodalmat a téma kérdésselvetéseiben használtam fel, valamint az önkormányzati és intézményi dokumentumokat elemeztem a tehetséggondozó programok tartalmának és annak társadalmi háttérének vizsgálatára koncentrálni. Lényeges támogatást adott a korábbi kutatásaim során létrejött adatbázis és esettanulmányaim sora, amelyek témáikat tekintve ifjúsági szervezetekkel éppúgy foglalkozik, mint az önkormányzatok és az intézmények ifjúságpolitikájával, valamint az esélyegyenlőség megteremtésével. Jelenleg

Tehetségfejlesztés társadalmi alapjai és szereplői

Az ifjúság életét, társadalmi mozgásterét, lehetőségeit és korlátait egyértelműen a társadalom makrofolyamatai irányítják. A téma kutathatóságának központjában *egyrészt* az a kérdéskör áll, hogy a gazdaság állapota mennyiben befolyásolója az iskolarendszereknek, a munkavállalási és egzisztenciateremtésnek, és ezáltal milyen mobilizációt kínál a fiatal nemzedéknek, *másrészt* az, hogy a politikai, hatalmi struktúra és intézményrendszere mennyiben határozza meg a fiatalok egyéni ambícióját, egyéni képességek kibontakozását és szervezeti kultúráját.

Az alkalmazkodás, és a követelményeknek történő megfelelés minden társadalmi csoport és korosztály számára kihívással teli. A civilizációs korszakváltás is befolyással volt az ifjúsági korszakokra. Jürgen Zinnecker (Zinnecker, 1993) nyomán átmeneti ifjúsági és iskolai ifjúsági korszakokra oszthatjuk Európa „ifjúságtörténetét”, időbeli eltéréssel a nyugat-európai és a közép-európai országokban. *M. Mead* (Molnár, 2002) a generációs kapcsolatokat tipizálta az alapján, hogy melyik demográfiai csoport tanul a másiktól, az így elkülönített három típus: posztfiguratív, kofiguratív és prefiguratív.

A tehetségfejlesztéssel kapcsolatban a kutatók és a pedagógusok több kérdésben konszenzusra jutottak (Pléh, 2010). Az egyik ilyen közösen elfogadott álláspont, hogy a tehetségfejlesztés színtere és szereplője az oktatás (iskola), továbbá a család és a kortárs csoport (Gábor, 1993). Ebben a hármas egységben az oktatásnak – mint egyetlen szervezett keretnek - *domináns* szerepet tulajdonítanak, és hangsúlyozzák a többi csoport *kiegészítő* jellegét. Vallják, hogy a felismert tehetség támogatása leginkább a szervezeti keretekben menedzselhető a vizsgálatok alapján. A másik közös pont, hogy a tehetség-felismerést és -fejlesztést a korai életszakaszban (kisiskoláskorban vagy előtte) tartják lényegesnek, hiszen a kiemelkedő képességek korai felismerése és szakszerű fejlesztése apriori, ezért nagy figyelem irányult a család felé, hiszen minden ott kezdődik.

A társadalmon belül jelentős eltérések vannak a gyermekek családi, szociális, kulturális körülményeit illetően. A tehetséges gyermekek számára a fejlődését segítő, a rá figyelő, őt támogató családi és iskolai környezet jelent ideális körülményeket tehetségének felismeréséhez. Ha a feltételek nem kielégítőek, a kimagasló képességekkel rendelkező gyermek is elkallódhat, tehetségét nem tudja bemutatni, s ez nem csupán egyéni sorsában, hanem társadalmi szinten is veszteség.

Magyarországon az utóbbi évtizedben sokat fejlődött, de még mindig nem elegendő a tehetségesek komplex szűrése. Sok tartalmas tehetséggondozó program indul, hogy a tehetségígéretként azonosított gyermekek az azonosítás tényén kívül más eredményhez jussanak. A társadalmi háttér (pl. a szülők iskolázottságának, és egyre inkább anyagi helyzetének) befolyása meghatározó, a szülői felismerés mindenképpen szubjektív, ezért fontos ebbe a folyamatba a kompenzáló mechanizmusok beépítése is (Falussy, 1997). Tehát ahhoz, hogy a tehetséges gyermekek kiemelt oktatáshoz jussanak, olyan azonosítási eljárásokat kell alkalmazni, amelyek által a különböző típusú, gyakran hátrányos helyzetű, alulteljesítő tehetségesek is felismerhetők.

Az ifjúságpolitika „terepe” lokális szintre helyezendő: települési és intézményi támogatást várhat a fiatal. Ennek előnye, hogy ez az a szint, amely a fiatalról (annak képességeiről és esetlegesen problémáiról) a legtöbb információval rendelkezik. Kiegészíti mindezt az, hogy az önkormányzatnál a gyermek- és ifjúsági feladataival foglalkozó szakemberek az egyik legszélesebb kapcsolati körben mozognak: az önkormányzati intézményrendszer legnagyobb szelete a közoktatás és a szociális

ügyek, civil szervezetekkel való kapcsolattartás. Illetékességi körében (tanügyigazgatás, gyámügy, gyermek- és ifjúságvédelem, művelődés, sport stb.) az önkormányzat alapvető érdeke, hogy függetlenül a szakmai érvektől és megfontolásoktól, megszervezze azt a civil-társadalmi kontrollt, amely a gyermek- és ifjúsági korosztályok érdekérvényesítési törekvéseiből ered, s amely támogatója lehet az önkormányzat törekvéseinek is (Zsebéné, 2011). A települések döntő többségében azonban hiányzik a tagolt gyermek- és ifjúsági szervezeti, illetve támogatói struktúra, amely kellő társadalmi és szakmai legitimációt adna az önkormányzattal tárgyaló feleknek.

A pedagógus személyisége döntő módon meghatározó a tehetségek kiválasztásában, fejlesztésében (Molnár, 2002). Fontos megjegyezni, hogy csak nagy szakmai tudású, kreatív, jó módszertani képességű pedagógus képes a tehetséget az arra alkalmas tanulóknál a felszínre hozni. Az ilyen tanárra jellemző az érdeklődés felkeltése, annak magas szinten tartása, a többirányú vizsgálatra törekvés, a magas szintű problémamegoldás, stb. A tehetségek felismerése, a velük való foglalkozás, fejlesztésük elképzelhetetlen anélkül, hogy a pedagógus nem térképezi fel a családi, szociális, kulturális körülményeket, s nem veszi figyelembe azokat az egyéni fejlesztési terv összeállításakor (Gyarmathy, 2007). Emellett nagy jelentősége van annak is, hogy a tehetséges gyermek az iskola „mikrotársadalmában” milyen szerepet tölt be, milyen szociális kapcsolatokat képes kiépíteni.

A kerettantervek nem szolgálják a tehetségfejlesztést, hanem az úgynevezett „tömegoktatásra”, az alapok elsajátíttatására helyezik a hangsúlyt. Minden iskolának, minden pedagógusnak törekedni kell arra, hogy a tehetségesnek tartott tanulókkal külön foglalkozzanak tanórán kívül is. Tehetséggondozás a közoktatás része is, hiszen a versenyekre készítés, a versenyeztetés, az elit iskolák, elit osztályok megalakulása ezt igazolja. Mindez azonban sok buktatót is rejtett/rejt magában, hiszen a tehetséget többnyire a kiemelkedő képességgel azonosították, nem az egész személyiséget vizsgálták.

„Best practise” – jó gyakorlatok a tehetségátmozgásban

A vizsgált intézmények hasonló, de nem azonos célokat fogalmaztak meg, ennél fogva a módszereik eltérőek voltak. Fontosnak tartották, hogy olyan kreatív, tehetségfejlesztést segítő feladatokon keresztül gyakoroljanak pozitív hatást a tanulók komplex személyiségére, mely önbizalmat, emocionális megerősítést jelenthet a diákoknak. A kiváló eredményeket, a versenyeket, illetve az egyes eseményeket a honlapjaikon mutatták meg, elsősorban a következő beiskolázás előtt szaporodtak meg a bejegyzések.

A tapasztalataim alapján a tehetséggondozás egyértelműen intézményközpontú (oktatási intézmények), abban a települési önkormányzatok ifjúságpolitikájának alakítói (pl. ifjúsági referens, ifjúsági bizottság stb.) kevéssé tudnak irányító szereplőként jelen lenni, a hiányuk azonban negatív hatást eredményezne. Az iskolák (középiszkolák) programjait csoportosítva adjuk meg.

Tanórai tehetséggondozás

A különféle programba válogatási eljárások tartalmukat nézve különbözőek: jellemzően az általános intelligenciára, és a tananyagismeretre koncentrálnak, hiszen ezek jelennek meg a dolgozatok érdemjegyeiben először és a tantárgyi versenyekben. Emellett a speciális képességek, jellemzően a művészetek vagy sport terén.

A külön iskolákat, illetve az iskolákban külön osztályok elindítását előszeretettel alkalmazzák, ahol az intelligencia s-faktorának megfelelően szervezik a tanítást. A módszer vitathatatlan előnye a speciális bánásmód eredményeként létrejövő ismeretsajátítás és képességfejlesztés. Ezek a diákok a hasonló területen tehetségesek között adottságaiknak megfelelően terheltek, az órákon nem unatkoznak, és így nem válnak alulképzetté.

Magyarországon ilyen speciális iskolák szép számmal találhatóak, pl.: művészeti szakközépiskola, két tannyelvű iskolák, sportiskolák stb. Az utóbbi években jelentek meg a tehetséges tanulók gyorsabb haladása érdekében létrehozott fejlesztő osztályok (Gyarmathy, 2010).

A módszernek, vitathatatlan előnyei mellett hátrányát jelenti ebben a közegben tipikusan megjelenő kiélezett versenyhelyzet, amely sokszor együtt jár a gátlástalan önérvényesítésre való hajlammal. További gondokat okozhat az is, hogy az egyoldalú intellektuális fejlesztés a "normál" gyerekektől való elszigetelődéssel jár együtt, ami a társas kapcsolatok zavarait eredményezheti a kortárs csoportban.

A művészetek személyiségre gyakorolt hatása köztudott. A művészeti oktatás komplexitása, a teljes személyiségfejlesztésben játszott szerepe, a tehetséggondozás során felhasználható elemei, legyen az akár az ének-zene, tánc, dráma, avagy a tárgyalkotó művészeteket megismertető tantárgy – egyértelmű.

A kiemelt tantárgyait emelt óraszámokban és csoportbontásban oktatják. A közvetlenebb, aktívabb forma a hatékonyabb munka alapja – egyéni tempót, a differenciált oktatás lehetőségét kínálja.

Tanórán kívüli tevékenységek

A tömegoktatás mellett a tehetségek kiválasztását és velük való foglalkozást minél több területet felölelő a kötelező tanórán kívüli foglalkozások beiktatásával lehet elképzelni.

A tanórán kívüli munka egyik színtere a *szakköri foglalkozás*. Ezek a foglalkozások tanulói igények alapján szerveződnek és a szaktanár által összeállított tematika alapján dolgoznak.

A tanórán kívüli tehetséggondozás másik nagy színtere a *versenyeztetés*. A verseny lényege a megmérettetés. Az egészséges versenyszellem mindig a teljesítmények motorjaként szolgált, itt érvényesülhet leginkább az egyéni szándék, ambíció. A versenyekre való felkészülés keretei között nyílik mód a felfedező/felfedezettő tanulás új technikáinak alkalmazására, a projekt-módszer bevezetésére, a tevékenység alapú tanulás megvalósítására.

További lehetőségek

Az *Advanced Placement Program* adaptációját az Eszterházy Károly Főiskolán jelenleg is használják. Olyan tehetséges középiskolások számára tartanak főiskolai órákat, akik idegen nyelvű tudásukat kívánják fejleszteni (pl. EU alapismeretek tantárgy angol vagy német nyelven történő megismerése). A vizsga a tanulók számára nem kötelező, de aki eredményesen letette, kredit pontokat szerezhethet vele már középiskolás korában, melyeket a később az EKF-tanulmányaik során beszámítanak. Ez többletterhet jelent a középiskola és a felsőoktatási oktatók számára is, de a diákok szívesen veszik a lehetőséget.

Kutatócsoportozás. A középiskolás diákok egy-egy kutatócsoport munkájában vállalnak részfeladatokat. Jellemzően ezt Egerben a tudományos kutatókörök jelentették ezt a lehetőséget. Itt nemcsak a meglévő és kínált ismeretanyagot sajátították el, (pl. Balkán-tanulmányok), hanem a saját témájuk kutatásához is segítséget kaptak. Az előadásokon való részvétel, valamint publikációs lehetőségek jelentős motivációt jelentettek számukra.

A települések szervezésében számos olyan programot találtunk, amely a tehetséges fiatalok segítésére szolgált. Ide tartoztak a tanodák, amelyek közvetlenül segíthetnek az iskolai teljesítmény javításában, a konkrét tananyag elsajátításához szükséges háttérismeretek, kompetenciák és készségek erősítésével, amihez különféle alternatív pedagógiai módszereket alkalmazhat. Közvetetten pedig a diák személyiségének minél teljesebb kibontakoztatásával, önismeretének fejlesztésével, pozitív önképének erősítésével járul hozzá a fenti célhoz. A tanoda tehát a tanulás helye, a lemaradások leküzdésének színtere, egy továbbtanulásra motiváló közösség.

A tanodákon kívül az önkormányzatok a tehetséges diákok számára ösztöndíjat, kollégiumi térítési támogatást, versenyeken való részvételi díjat stb. adják. Ezek egyértelműen anyagi jellegű támogatások, és a döntésben a tehetség mellett a másik szempont az anyagi rászorultság volt.

Összességében megállapítható, hogy a települések ifjúságpolitikájában kevés eszközt használnak a tehetséges fiatalok támogatására, elsődlegesen anyagi jellegűeket.

Összegzés

A tehetséggondozásban a szakemberek a korai tehetségazonosítást támogatják, kevésbé kutatott terület az ifjúkorban felismert / felismerhető képességek, illetve a korábban felismert képességek ifjúkori és fiatal felnőtt támogatása, a benne potenciálisan megjelenhető új szereplőknek (települések, lokális közösségek, civil szervezetek) és módszerek változásának (tehetséggondozás helyett tehetség-támogatás).

Az iskolákban folyó tehetséggondozó munka jelentős, de nem teljes, hiszen a diákok között több a tehetséges, és jellemzően az *érdeklődő* és *szorgalmas* gyerekeket kapcsolják be. Miután sok esetben az *érdeklődő* és *szorgalmas* diák az, akit a tanárok tehetségesnek tartanak, gyakran előfordul, hogy ugyanaz a diák több tanár is indítja a tantárgyi programokon pl. földrajzból, történelemből, matematikából és biológiából is ugyan azt a gyereket szerepeltetik. Ráadásul a fejlesztés sok esetben rövid távú célokért folyik pl. 1-1 versenyre való felkészülésért. A tehetségfejlesztés eredményesnek tekinthető, a versenyeredményeket figyelembe

véve. A diákok között sok a nehéz családi és anyagi körülmények közül érkező gyerek, akik nem igazán motiváltak és nehezen motiválhatóak. Fontos célnak gondolom a nehezen motiválható, alulteljesítő tehetségek megtalálását és a tehetséggondozásba való bevonását, a tehetséggondozást dokumentálni, fejlesztési terveket készíteni, nyomon követni a feladatokat, problémákat megbeszélni, programokat kidolgozni.

Az önkormányzatok, ha meg akarnak felelni a kihívásoknak, kénytelenek differenciáltan kezelni az egyes helyzeteket. Ezért azt vallották, hogy amennyiben nincs arra mód, hogy minden egyes kérdés tárgyalásakor megjelenjenek a fiatalok, szükség van egy integráló (és a végrehajtást koordináló) ifjúságpolitikára vagy inkább ifjúsági stratégiára. Az elmúlt évekhez képest egyre jellemzőbbé vált a települési szintű ifjúságpolitikai koncepciók elkészítése, de legalábbis az igény ezek elkészítésére. Néhány önkormányzat kihangsúlyozta, hogy a fiataloknak nem arra van szükségük, hogy mások képviseljék érdekeiket, vagy hogy mások oldják meg helyettük a problémáikat. Sokkal inkább arra, hogy önszerveződési lehetőségek birtokába jussanak, és ezzel élni is tudjanak. Ebben a pontban találkoztak az ifjúság igényeivel.

Az önkormányzatok tevékenységükkel direkt és indirekt módon is hatnak a fiatalokra, a közéleti tevékenységük alapján mindenképpen adnak egy mintát számukra. Az önkormányzati ifjúságpolitikai programnak arra kell irányulnia, hogy a települések megfelelő környezeti feltételeket jelentsenek a felnövekvő fiatal korosztályok számára, ahol otthonosan érzik magukat, vagyis ahol kiszámíthatóak az életviszonyaik, ahol problémák esetén szakértő segítséget találnak azok megoldásához, és ahol felkészülhetnek felnőtt életükre. Ez az alapkövetelmény teljesítése viszont problémát okozhat, ha kizárólagosan a településnagysággal és településtípussal kapcsolódik össze.

Több önkormányzatnál vallotta, hogy az ifjúságpolitika nem más, mint *gondolkodásmód/szemlélet*, melyet a döntéshozók követnek munkájuk során – ennek kiemelt területe a szükségszerűségből az esélyegyenlőség megteremtése, a másik (bár kisebb szelete) a tehetségtámogatás.

Irodalomjegyzék

- ALJUGHAIMAN, M. Abdullah (2010): New dimensions: Gifted education in the 21st Century. *Learning and Individual Differences*, 20, 285-286.
- FALUSSY Béla (szerk.) (1997): *A gyermekek és az ifjúság helyzete*. Tanulmányok. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- GÁBOR Kálmán (1993): *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság*. Budapest: Oktatáskutató Intézet.
- GYARMATHY Éva (2007): *A tehetség. Háttere és gondozásának gyakorlata*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- GYARMATHY Éva (2010): A tehetséggondozás pszichológiája. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 65 (2), 221-232.
- MOLNÁR Péter (2002): Hagyományos és modern jövőkép mint pedagógiai érték. *Új Pedagógiai Szemle*, 57 (11), 12-29.
- PLÉH Csaba (2010): Kreativitás, tehetség és gyakorlás: hangsúlyváltások a kutatásban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 65 (2), 199-220.
- SZABÓ Andrea, & BAUER Béla (szerk.) (2004): *Ifjúság 2004 – Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- SZABÓ Andrea, & BAUER Béla (szerk.) (2008): *Ifjúság 2008 – Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda.
- ZINNECKER, Jürgen (1993): Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Németországi Szövetségi Köztársaságban. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged: Szociológiai Műhely.
- ZINNECKER, Jürgen (1993): *A fiatalok a társadalmi osztályok terében*. Szeged: Szociológiai Műhely.
- ZSEBÉNÉ DOBÓ Marianna (2011): „Mert övök a jövő” önkormányzatok ifjúságpolitikája. In: Ráczné Horváth Ágnes, & Zsebéné Dobó Marianna (szerk.): *Civil hálózatok katalizátori szerepben*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola.